

BYŁA JUGOSŁAWIA WOBEC UNII EUROPEJSKIEJ – JĘZYKI, TRADYCJE, KULTURA (na przykładzie większościowych wspólnot katolickich)

Robert BOŃKOWSKI
Uniwersytet Śląski, Katowice

Była Jugosławia od ponad 16 lat należy do przeszłości. Rok temu ostatnia z republik, Czarnogóra, w przeprowadzonym referendum niepodległościowym opowiedziała się za rozpadem Federacji Serbii i Czarnogóry – ostatnim, i tak już bardzo luźnym, „tworem” państwowym, kontynuatorem Jugosławii. Tym samym całkowity rozpad utopijnego państwa – Jugosławia – dało możliwość nieskrępowanego rozwoju narodów wchodzących wcześniej w jej skład i posiadających dziś własne organizmy państwowe – każda z republik byłej Jugosławii stała się pełnoprawnym podmiotem międzynarodowym, co dało większości z nich, po raz pierwszy w historii legitymizację każdemu z nich do wyrażania własnej tożsamości, języka i kultury. Jednocześnie zmiany społeczno-polityczne w Europie Środkowo-Wschodniej w ostatnim dziesięcioleciu XX wieku i na początku wieku XXI, reorientacja jej polityki ze wschodniej na zachodnią, stopniowe włączanie się poszczególnych państw i narodów tej części Europy w struktury atlantyckie i europejskie bliskie były i są narodom południowoślowiańskim, jednak z uwagi na wcześniejsze uwarunkowania polityczne, były, przynajmniej dla części z nich, nieosiągalne. Dzisiaj przeszkody w tym zakresie są historią. Nowopowstałe państwa w większym lub mniejszym stopniu przeorientowały swoją politykę narodową i celem każdego z nich jest włączenie się w struktury europejskie na zasadzie równoprawnej z innymi narodami, należącymi już do nich.

Oprócz oczywistych korzyści materialnych, jakie wiążą się z akcesją do Unii Europejskiej jej nowych, biedniejszych członków, niewątpliwy, (a może z punktu widzenia narodów byłej Jugosławii najistotniejszy) jest aspekt dotyczący nowego europejskiego ładu społecznego i związaną z nim demokracją obywatelską, której *istotą (...) jest szacunek (...) dla wolności indywidualnej, ochrona praw człowieka i troska o podstawowe potrzeby jednostki. Do tych potrzeb należy także zaliczyć przynależność do wspólnoty etnicznej lub narodowej oraz tożsamość kulturową* [nierozzerwalnie złączoną z językiem – przyp. R.B.] . (...) *Deklaruje się sprzyjanie różnorodności w tej mierze, a co więcej, wiele się w krajach europejskich czyni w tym kierunku*¹. W zintegrowanej Europie nie obowiązuje jeden język.

¹ *Europeistyka w zarysie*, red. naukowa A. Z. Nowak, D. Milczarek, rozdz. 12, K. Wielecki, *Podstawy europejskiego ładu społecznego*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2006, s. 313.

Jakkolwiek w systemie Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa ("drugi filar" UE) językiem obrad, poza posiedzeniami ministrów, jest język angielski i francuski. Posiedzenia Trybunału Sprawiedliwości odbywają się w języku francuskim to żadne z państw członkowskich nie wyraziłoby zgody na to, aby jeden z ich języków stał się jedynym językiem urzędowym obowiązującym na terytorium Unii. Różnorodność językowa jest demokratyczną i kulturową podstawą Wspólnoty Europejskiej, potwierdzoną art. 22 Karty Praw Podstawowych UE. Jej znaczenie podkreślono też w rezolucji Rady z 14 lutego 2002 r., gdzie uznano rolę języków w społecznej, gospodarczej i politycznej integracji, szczególnie w procesie rozszerzenia Unii Europejskiej. Prawo do istnienia różnorodności językowej jest obowiązującą zasadą w instytucjach unijnych. Traktat o Unii Europejskiej ma takie samo znaczenie we wszystkich wersjach oficjalnych języków (art. 53 TUE), dając tym samym możliwość obywatelom napisania do każdej instytucji UE i otrzymania odpowiedzi w tym samym języku co przesłane pytanie (art. 21 TWE). W pracach instytucji Unii Europejskiej obowiązują dwadzieścia trzy równoprawne języki urzędowe. Są to: angielski, bułgarski, czeski, duński, estoński, fiński, francuski, grecki, hiszpański, irlandzki, litewski, łotewski, maltański, niderlandzki, niemiecki, polski, portugalski, rumuński, słowacki, słoweński, szwedzki, węgierski, włoski. Wszystkie dokumenty Unii są tłumaczone na każdy z tych języków. Dlatego narody czekające na koncesję do Unii, od chwil akcesji, mogą liczyć także na włączenie ich języków w skład urzędowych, co wydaje się być niezwykle istotnym dla narodów południowosłowiańskich, budujących swoją tożsamość.

Istotna dla interesującego nas zagadnienia jest *Karta Fundamentalnych Praw Europy*, która głosi min. (...) *poszanowanie godności osoby, wolność, tolerancję, zakaz dyskryminacji społecznej i religijnej, solidarność i sprawiedliwość. Nie bez znaczenia (...) wydaje się być promowanie wartości duchowych, humanistycznych. Warto przypomnieć stwierdzenie ojców-założycieli Unii Europejskiej, którzy podkreślali, iż nie uda się stworzyć zjednoczonej Europy, jeżeli nie damy jej duszy*². Dla krajów południowosłowiańskich aspekt ten wydaje się być szczególnie istotny. Utopijna polityka byłej Jugosławii wyrażająca się w unifikacji językowej (ale także często i kulturowej, wyznaniowej – gdzie socjalizm stał się, lub próbował stać się religią państwową w SFRJ³, marginalizowała Kościoły narodowe (w przypadku prawosławnych), czy Kościół rzymsko-katolicki (w Słowenii i Chorwacji), nie wspominając wyznawców islamu, których religia, w celu zatarcia etymo-

² A.M. Piątek, „*Quo Vadis*”, *Europa? O perspektywach i zagrożeniach rozwoju tożsamości narodów w Unii Europejskiej (casus Słoweni)*, [w:] *Jaka Europa?*, red. odpowiedzialny A. Będkowska-Kopczyk, Świat i Słowo, nr 2(5), Akademia Techniczno-Humanistyczna, Instytut Teologiczny im. Św. Jana Kantego, Bielsko-Biała 2005, s. 195.

³ Za: Ł. Fleischerowicz, *Socjalizm jako religia państwowa w SFRJ*, referat przedstawiony na międzynarodowej konferencji naukowej, *Mozaika religijna Bałkanów*, Gniezno 19-20 marca 2007.

logii, dała podstawę do nazwania ich narodem – *Muslimani* [Muzułmanie], pisanych wielką literą). Próbowano tę mozaikę narodową, językową, kulturową, ogólnie mówiąc – tożsamościową zastąpić jednolitą – jugosłowiańską. Dążenia te, jak wiemy z historii współczesnej, nie powiodły się. To, co dla świata przedstawiane było, jako monolit pod postacią Jugosławii, przegrało z pragnieniami narodów południowosłowiańskich do samostanowienia.

W czasach powszechnej globalizacji coraz bardziej widoczne stają się tendencje glocalizacyjne, obserwowane zwłaszcza w społeczeństwach lokalnych, których tożsamość nieskrępowanie się rozwija. Istotną częścią tej tożsamości (a może i najistotniejszą) jest język, który jest niezbędny dla utrzymywania tradycji i kultury narodów. Dzisiejsza sytuacja społeczno-polityczna w Europie zmierza do zjednoczenia wszystkich narodów żyjących na tym kontynencie w sferze ekonomicznej, politycznej i wojskowej przy jednoczesnym zachowaniu różnicowania kulturowego, językowego i etnicznego (ogólnie mówiąc tożsamościowego). Emancyipacja narodów byłej Jugosławii ściśle wpisuje się z tę tendencję.

Obecnie państwa powstałe w wyniku rozpadu Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii znajdują się na różnym etapie akcesyjnym – od pełnego członkostwa (Słowenia), przez kandydowanie (kraje kandydujące) (Chorwacja, Macedonia), po oczekujące do kandydowania, państwa stowarzyszone (Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Serbia). Każdy z nich charakteryzuje się własną, wypracowaną na przestrzeni wieków, tożsamością językową i kulturową, co w przyszłości, po formalnym włączeniu w struktury Unii Europejskiej, może ją jedynie wzbogacić i urozmaicić. Mówiąc o większościowych wspólnotach katolickich mam na myśli narody tych byłych republik jugosłowiańskich, których mieszkańcy w zdecydowanej większości należą do Kościoła rzymskokatolickiego. Dotyczy to Słowenii i Chorwacji.

Słowenia

Republika Słowenii, jako, jak na razie jedyne państwo byłej Jugosławii, cieszy się pełnym członkostwem w Unii, a z republik, które stały się pełnoprawnymi jej członkami 1. maja 2004 roku jest na razie jedyną, która dostosowała swoją politykę fiskalną do wymogów Unii i wprowadziła z dniem 1. stycznia b.r. europejską walutę euro do obiegu, wycofując tym samym narodowego tolara.

Słoweńcy, dziś jako niespełna dwumilionowy, w większości katolicki⁴ naród cieszą się członkostwem w Unii dzięki swojemu położeniu geopolitycznemu,

⁴ Protestantyzm miał w XVI-wiecznej Słowenii silne poparcie, jednak obecnie większość Słoweńców (prawie 72%) jest wyznania rzymskokatolickiego lub przynajmniej tak twierdzi. Arcybiskup sprawuje urząd w Lublanie, a w Mariborze i Koprze ustanowione są biskupstwa. Pozostała część społeczeństwa jest wyznania prawosławnego (2,4%), islamskiego (1%) i protestanckiego (1%). Wię-

którego konsekwencją było w przeszłości przenikanie się różnych kultur, od romańskiej, poprzez germańską, słowiańską, częściowo także węgierską⁵, jak również, w okresie SRFJ w nieznacznym stopniu, bałkańską.

*W aspekcie kulturowo-etnicznym Słowenia wyróżnia się homogeniczną narodowo i religijnie społecznością, ale jednocześnie zaskakuje regionalną różnorodnością przejawiającą się w bogatej tradycji kulturowej: ludowej (folklor), językowej (słoweńskie dialekty), różnorodności stylów architektonicznych i typów charakterologicznych*⁶. Dlatego naród posiadający państwo wielkości porównywalnej do wielkości województwa śląskiego często określany jest jako „Europa w pigułce”, oczywiście w pozytywnym tego słowa znaczeniu.

Dzisiejsze społeczeństwo słoweńskie jest narodem kładącym duży nacisk na edukację. Słoweńcy mogą kształcić się na czterech uniwersytetach, a są to Uniwersytet Lublański (*Univerza v Ljubljani*), rok założenia 1919, Uniwersytet Mariborski (*Univerza v Mariboru*), rok założenia 1975, Uniwersytet Przymorski (*Univerza na Primorskem*), rok założenia 2003 oraz Uniwersytet Nowogorycki (*Univerza v Novi Gorici*), rok założenia 2006.

Język, jakim posługują się Słoweńcy, odgrywa dla nich istotną rolę – jest atrybutem słoweńkości, wyznacznikiem tożsamości narodowej. *Naród ten będąc przez stulecia częścią monarchii habsburskiej, a potem Jugosławii, dzięki kulturowaniu tradycji językowej nie tylko uniknął asymilacji z narodami większymi i politycznie silniejszymi, ale zbudował i rozwijał świadomość narodową (...) [a – przyp. R.B.] związana z językiem kultura narodu słoweńskiego była i jest kluczem do niezawisłości i samodzielnego bytu tej wspólnoty narodowej*⁷.

W strukturach państwa jugosłowiańskiego język słoweński posiadał charakter oficjalnego języka urzędowego (obok macedońskiego i serbsko-chorwackiego). Nie był jednak traktowany równoprawnie z ponadnarodowym serbsko-chorwackim. Zauważalne było w tym okresie silne uzależnienie od wschodniego wariantu języka serbsko-chorwackiego, szczególnie w leksyce. Przypomnijmy, iż np. pewne fachowe czasopisma w SFRJ ukazywały się wyłącznie w języku serbsko-chorwackim i to przede wszystkim za ich pośrednictwem wprowadzały szczególnie nowszą leksykę (zwłaszcza terminologiczną) do języka Słoweńców. Wraz z uzyskaniem przez Republikę Słowenii 25 czerwca 1991 roku suwerenności język słoweński stał się samodzielny, co pozwoliło mu na nieskrępowany rozwój. Dzisiaj posługuje się nim ok. 2 mln osób (z czego ok. 1,9 mln w Słowenii, ok. 90 tys. w przygranicznych rejonach Włoch, ok. 40 tys. w austriackiej części Karyntii,

kszość słoweńskich protestantów należy do Kościoła ewangelickiego (luterkańskiego) w Murskiej Sobocie w Prekmurju.

⁵ Por.: A. M. Piątek, op. cit., s. 187.

⁶ Ibidem, s. 190.

⁷ Ibidem, s. 191.

ok. 15 tys. w Chorwacji; poza tym używany jest przez mniejszość słoweńską na Węgrzech i w ośrodkach diaspory słoweńskiej, takich jak Cleveland w USA i Buenos Aires w Argentynie).

Język słoweński obejmuje siedem zespołów silnie zróżnicowanych dialektów: dialekty karyńckie, przymorskie, rowtarskie, goreńskie, doleńskie, styryjskie i panońskie. Język literacki powstał w XVI wieku dzięki działaczom reformacji (Primož Trubar, Adam Bohorič, Jurij Dalmatin) i oparty został na dialektach doleńskich z pewną domieszką dialektów goreńskich. Zapisywany jest w zmodyfikowanym alfabecie łacińskim (gajicy), który składa się z 25 liter: *a, b, c, č, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, š, t, u, v, z, ž*. Stosowane są 3 dwuznaki: *dž, lj, nj*. Pod hasłem obrony tożsamości w ostatnim okresie obserwuje się propagowanie przez niektóre ośrodki⁸, szczególnie w komunikacji internetowej, zreformowanego wcześniejszego alfabetu słoweńskiego *bohoriczicy*, zwłaszcza w odniesieniu do ortografii trzech starszych dwuznaków: *sh, zh, ch* w miejsce dotychczasowych *š, ž, č*.⁹

Obecnie język słoweński, dzięki przystąpieniu Słowenii do Unii Europejskiej, zyskał rangę, nie posiadającą wcześniej w historii – języka oficjalnego, jako jednego z dwudziestu trzech równoprawnych języków urzędowych Zjednoczonej Europy, co jest doskonałym potwierdzeniem, iż tzw. mikrojęzyki, mogą współistnieć na równi z makrojęzykami.

Chorwacja

Republika Chorwacji jest dziś państwem z najdalej zaawansowanymi negocjacjami w sprawie członkostwa w Unii. Czynniki wewnętrzne, ale i zewnętrzne nie pozwoliły do tej pory stać się jej pełnoprawnym członkiem. Wojna domowa, reżim F. Tuđmana, następnie niedostateczna współpraca z Trybunałem ds. Zbrodni Wojennych w Hadze w sprawie osądzenia zbrodniarzy wojennych w byłej Jugosławii, a ostatnio niechęć, przede wszystkim w „starej” Unii, do dalszego, szybkiego rozszerzenia, bez wcześniejszej reformy instytucji unijnych powoduje, iż Chorwacja, obok Macedonii, Albanii i Turcji pozostaje nadal jedynie kandydatem.

Poprzez swoje położenie geopolityczne Chorwaci są narodem należącym, podobnie jak Słoweńcy do kręgu kultury łacińskiej i zachodniej. *Należą do tych narodów europejskich, które mogą się pochwalić jedną z najstarszych tradycji państwowości. Pierwsze państwo chorwackie istniało już w oku 800*¹⁰. Splot okoliczności historycznych sprawił, iż od roku 1102 do, praktycznie, 1990 Chorwacja

⁸ Np. skupione wokół czasopisma „Revija SRP (Svoboda, Resnica, Pogum)”.

⁹ Por. W. Kryzia, *Słoweńcy i ich język* [w:] *Z zagadnień literatury, kultury i języka*, red. B. Tokarz, Katowice 2002, s. 245.

¹⁰ P. Żurek, *Chorwacja na drodze do Unii Europejskiej. Nadzieje i obawy*, [w:] *Jaka Europa?*, red. odpowiedzialny A. Będkowska-Kopczyk, Świat i Słowo, nr 2(5), Akademia Techniczno-Humanistyczna, Instytut Teologiczny im. Św. Jana Kantego, Bielsko-Biała 2005, s. 233.

nie była państwem samodzielnym¹¹. Po 4-letniej wojnie ojczyźnianej (1991-1995), wojnie o utrzymanie niepodległości zdobytej w 1990 roku, w zawartym 21. listopada 1995 roku w Dayton (USA) układzie pokojowym zagwarantowano Chorwacji integralność i nienaruszalność granic, jak też (...) *zamieszkującym sąsiednią Bośnię i Hercegowinę Chorwatom nadano status narodu konstytucyjnego z własnym kantonem i administracją lokalną oraz językiem*¹².

Republika Chorwacji, jeszcze w trakcie działań wojennych deklarowała chęć przystąpienia do struktur świata zachodniego (Unia Europejska, NATO). Jednak podczas, gdy inne narody słowiańskie, szczególnie zachodniosłowiańskie, prowadziły prace skierowane na późniejsze pełnoprawne członkostwo w Unii, Chorwaci przez pewien okres mieli być jeszcze pozbawieni takiej możliwości¹³. Dopiero 24 kwietnia 1996 r. Republika Chorwacji staje się pełnoprawnym członkiem Rady Europy, a cztery lata później, 25 maja 2000 r., zostaje przyjęta do Rady Partnerstwa Euroatlantyckiego EAPC, zwanym „Partnerstwem dla Pokoju”¹⁴.

W maju 1999 r. Unia Europejska zaproponowała Proces Stabilizacji i Stowarzyszenia, który przez Chorwację podpisany został 29 października 2001 roku. 21 lutego 2003 Chorwacja złożyła wniosek o członkostwo, a 20 kwietnia 2003 Komisja Europejska opublikowała swoją opinię na temat wniosku, uznając min. że *Chorwacja jest funkcjonującą demokracją, ze stabilnymi instytucjami gwarantującymi rządy prawa, bez większych problemów dotyczących respektowania praw fundamentalnych. Uznano także, że współpraca Chorwacji z Międzynarodowym Trybunałem w Hadze do spraw Zbrodni w b. Jugosławii uległa znaczącej poprawie w ciągu poprzednich miesięcy. Mimo to, uznano, że Chorwacja musi podjąć dodatkowe wysiłki w zakresie praw mniejszości narodowych, powrotów uchodźców, reformy sądownictwa, współpracy regionalnej oraz pełnej współpracy z Trybunałem, a także podjąć wszelkie niezbędne kroki aby pozostający na wolności oskarżeni o zbrodnie wojenne zostali znalezieni i przekazani do Hagi*¹⁵. Tym samym Komisja zarekomendowała rozpoczęcie negocjacji akcesyjnych. 17 i 18 czerwca 2004 r. Rada Europy zdecydowała o uznaniu Chorwacji za kraj kandydacki. Rozpoczęcie negocjacji zaplanowano na 17 marca 2005 r., jednak Rada postanowiła odłożyć negocjacje ze względu na brak pełnej współpracy z Trybunałem w Hadze. 3 października 2005 r. jednak, po pozytywnej opinii prokuratora Trybunału, negocjacje te

¹¹ Niezależne Państwo Chorwackie (NDH) z lat 1941-1944 było jedynie faszystującym państwem satelickim.

¹² P. Żurek, *op. cit.*, s. 235.

¹³ Wojna z Serbią, jej późniejsze skutki, integracja ziem odzyskanych przez wojska chorwackie, a także w pewnym stopniu izolacja Chorwacji na arenie międzynarodowej spowodowana rządami Franjo Tuđmana uniemożliwiały szybką integrację ze strukturami zachodnimi, jak to miało miejsce w przypadku sąsiadującej Słowenii, nie ponoszącej ofiar walk wyzwoleniczych.

¹⁴ Por. np.: P. Żurek, *op. cit.*, s. 235.

¹⁵ D. Suchojad, *Chorwacja i UE*, 16.01.2007, <http://www.psz.pl/content/view/3799/30/>

zostały rozpoczęte. Ostatni raport o postępach Chorwacji przygotowany został w listopadzie 2006. Stwierdza się w nim, poza pewnymi wyjątkami, brak problemów we wdrażaniu Procesu. Tym wyjątkiem jest min problem polityczny - spór ze Słowenią o fragment granicy morskiej i lądowej¹⁶. Jednak, mimo tych problemów uznaje się, że Chorwacja pod względem gospodarczym, respektowania fundamentalnych praw obywatelskich, czy sądowniczym jest praktycznie gotowa do przystąpienia do Unii, na pewno w taki sam sposób, w jaki były ostatnio przyjęte Bułgaria i Rumunia, a nawet posiada wyższy PKB per capita od tych krajów. Większym problemem wydają się być te natury politycznej oraz w samej Unii - potrzeba jej reform oraz brak poparcia społecznego dla dalszego rozszerzenia wspólnoty w samej Unii. Dlatego też trudno jest dokładnie prognozować datę wstąpienia Chorwacji do UE¹⁷.

Według powszechnego spisu ludności z kwietnia 2001 r. dzisiaj Republikę Chorwacji zamieszkuje 4 437 000 obywateli, co stanowi 6 % mieszkańców mniej, niż w 1991 r., kiedy przeprowadzony był spis ostatni. 89,63 % z nich stanowią Chorwaci. Analizując lata 1991 i 2001 widoczny jest silny spadek procentowy następnej w kolejności grupy etnicznej – Serbów, dziś procentowo stanowią oni 4,5 %, trzy razy mniej, niż przed wybuchem wojny, co świadczy o ich ucieczkach z terenów Chorwacji po 1995 r., lub jeszcze w jej trakcie. Chociaż władze chorwackie umożliwiają powrót Serbów do ich gospodarstw w Chorwacji, to niewielka ich część jednak powróciła. Pozostałe 5,5 % stanowią mniejszości narodowe – Węgrzy, Włosi, Bośniacy, Słoweńcy.

Odnośnie wyznania obywateli Republiki Chorwacji ten sam spis wskazuje na silną dominację religii katolickiej – przyznaje się do niej 88% jej mieszkańców. Warto zaznaczyć, iż religia na tych terenach odgrywa istotną rolę w wyznaczaniu tożsamości narodowej. Po wojnie ojczyźnianej bycie katolikiem stało się wyznacznikiem, synonimem chorwackości i stanowi o tożsamości narodowej¹⁸. Chorwaccy prawosławni stanowią dziś 4,4 %, co w przybliżeniu oddaje dzisiejszą liczbę Serbów Chorwacji; agnostycy oraz nieokreśleni religijnie to 3 5, ateści 2,2 %, a Muzułmanie 1,3 %.

¹⁶ Problem dotyczy aspektu zarysowanych dziś identycznie, jak w czasach SFRJ, granic nakreślonych przez ówczesne władze Jugosławii. Wówczas granice te były przede wszystkim wewnętrznymi granicami administracyjnymi państwa jugosłowiańskiego, nie uwzględniały jednak wód terytorialnych tego kraju. *Na wodach przylegających wówczas do wybrzeża Słowenii i Chorwacji istniał jedynie podział jurysdykcji policyjnej i prawnej. Według tego podziału Zatoka Pirańska podlegała jurysdykcji chorwackiego prawa i policji. Władze w Zagrzebiu uważają, iż fakt ten stanowi argument przemawiający za słusznością istnienia obecnej granicy morskiej Chorwacji...* . Por.: P. Żurek, op. cit., s. 241.

¹⁷ Por.: D. Suchojad, op. cit.

¹⁸ Podobnie, jak w Serbii przynależność do Serbskiej Cerkwi Prawosławnej (SPC) stało się synonimem serbskości.

W Chorwacji swój wpływ zaznaczają kultury zachodnioeuropejska, śródziemnomorska oraz słowiańska. Niewątpliwe piętno na zwyczajach panujących w tym kraju odcisnęły lata przyporządkowania europejskim mocarstwom. Północna część Chorwacji – Slavonia, Zagorje, jest bardzo zbliżona pod względem kulturowym do Polski. W części nadmorskiej swe wyraźne wpływy wywiera kultura śródziemnomorska. Tradycyjnie więc po południu przychodzi czas na sjęstę, a życie zaczyna się wieczorem. Listę kulturowego światowego dziedzictwa UNESCO bogacą takie obiekty chorwackie, jak Bazylika Eufrazyjska w Poreču, Pałac Dioklecjana w Splicie, stare miasto w Trogirze, Katedra w Šibeniku, stare miasto w Dubrowniku.

Istotną kwestią dla Chorwatów jest wykształcenie. Dziś studenci chorwaccy mają do wyboru 7 uniwersytetów: Uniwersytet Zagrzebski (*Sveučilište u Zagrebu*), rok założenia 1874, Uniwersytet Rijecki (*Sveučilište u Rijeci*) rok założenia 1973, Uniwersytet w Splicie (*Sveučilište u Splitu*), rok założenia 1974, Uniwersytet J.J. Strossmayera w Osijeku (*Sveučilište JJ Strossmayera Osijek*), rok założenia 1975, Uniwersytet w Zadarze (*Sveučilište u Zadru*), rok założenia 2002, Uniwersytet w Dubrowniku (*Sveučilište u Dubrovniku*), rok założenia 2003, oraz najmłodszy Uniwersytet w Puli (*Sveučilište u Puli*) założony w zeszłym roku.

Dzisiejszy język, jakim posługują się Chorwaci jest jednym z trzech/czterech języków urzędowych, obok bośniackiego, serbskiego (i w niedługim czasie czarnogórskiego¹⁹) powstałych na bazie dialektu nowosztokawskiego. Ten rozbudowany przestrzennie dialekt stał się pierwotnie podstawą języka serbsko-chorwackiego, wspólnego języka dla Serbów i Chorwatów. Umowa wiedeńska z 1850 roku miała mu gwarantować podłoże wschodniohercegowińskie, wymowę ijekawską; początkowo próbowano też dążyć do pisowni cyrylicy. Język ten zaistniał jednak w dwóch wariantach - zachodnim (zagrzebskim), opartym na gwarach zachodniosztokawskich (gwary dalmatyńskiej Zagory, Liki, zachodniej Hercegowiny, Slavonii i części Bośni, serbski zaś na wschodniosztokawskich (gwary Szumadii i Wojwodiny) i południowsztokawskich (wschodniohercegowińskim i czarnogórskim^{20,21}) i oficjalnie przetrwał tak do 1991 roku.

¹⁹ Intensywne prace w zakresie kodyfikacji języka czarnogórskiego prowadzone są przez językoznawców w Czarnogórze. Nowopowstałe państwo w 2006 roku jest obecnie w chwili konsultowania konstytucji (także w kwestii językowej), dzięki czemu język czarnogórski ma duże szanse stać się oficjalnym językiem w Republice Czarnogóry.

²⁰ Obecnie sztokawskie gwary czarnogórskie mają szansę stać się podstawą oficjalnego języka czarnogórskiego, kodyfikowanego przez Czarnogórców. Po usamodzielnieniu się Czarnogóra jest obecnie na etapie tworzenia nowej Konstytucji, w której najprawdopodobniej znajdzie się zapis o języku czarnogórskim jako języku urzędowym (lub jako jednym z języków urzędowych) w tej republice. Należy też zaznaczyć, iż gwary bośniackie i hercegowińskie od 1995 r. są podstawą dla oficjalnego języka bośniackiego.

Fakt genetyczny języka chorwackiego powoduje, iż różnice gramatyczne, szczególnie we fleksji między językami powstałymi z dialektów sztokawskich, praktycznie nie istnieją (bo istnieć nie mogą). W ramach tego samego dialektu nie może być różnic w np. liczbie przypadków, systemie form czasownikowych, czy w systemie morfemów. Istotne różnice występują tam, gdzie istnieje możliwość tzw. wyboru, a więc w słowotwórstwie, składni, semantyce i, najwięcej, w leksyce.

Znaczącym pozajęzykowym faktem, który w latach dziewięćdziesiątych zeszłego wieku wpłynął na ukształtowanie się nowej pozycji społecznej języka chorwackiego była decyzja Konstytucji Republiki Chorwacji z końca 1990 roku, w paragrafie 12 głosząca iż (...): „u Republici Hrvatskoj u službenoj je uporabi hrvatski jezik i latinično pismo”²². Akt ten, niezwykle z punktu widzenia socjolingwistycznego istotny, zapewnił językowi chorwackiemu po raz pierwszy w historii status języka państwowego, umożliwił także wyeliminowanie z życia publicznego i służbowego wszelkiego rodzaju nazw mieszanych, będących w użyciu na terenach chorwackich od połowy XIX wieku. Niewątpliwie przyczynił się też do zmiany atmosfery społecznej towarzyszącej językowi, co bardzo szybko dało swoje odzwierciedlenie w samym języku²³. Dla narodu chorwackiego i niepodległej Republiki Chorwacji rozpoczęła się nowa epoka będąca jednocześnie celem ich wieloletniej walki o język, jak i urzeczywistnieniem aspiracji do samostanowienia. Powstanie niezależnej Republiki Chorwacji rozpoczęło okres nieskrępowanej już standaryzacji i opracowywania nowej normy literackiej języka chorwackiego.

W pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku można w niej zaobserwować dwa bieguny – z jednej strony kontynuację form językowych przynależnych do tzw. wariantu zachodniego języka serbsko-chorwackiego, z drugiej zaś, bardziej purystyczne, proponujące w sposób szybki zróżnicowanie języka poprzez usunięcie form przypominających dawną jedność językową z sąsiadami (Serbami). Są to m.in.:

- a) dublety leksykalne typu: *kut* : *ugao*²⁴,
- b) oboczne sufiksy w Nom. pl rzeczowników męskich z sufiksami obocznymi *-i* / *-evi* / *-ovi* na korzyść *-ovi*, np. *mlazovi*,²⁵
- c) sufiksy czasownikowe *-isati* / *-ovati* / *-irati* na korzyść *-irati*,

²¹ Por. np.: I. Pranjković, *Hrvatski standardni jezik i srpski standardni jezik*, [w:] *Jezyk wobec przemian kultury*, red. E. Tokarz, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1997, s. 54.

²² »Narodne novine«, nr 56/90.

²³ Por. M. Samardžija, *Jezyk chorwacki w latach dziewięćdziesiątych XX wieku*, [w:] *Jezyk, literatura i kultura dawniej i dziś III*, red. V. Mitrinović, Poznań 2001, s. 86.

²⁴ Por. V. Brodnjak, *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*, Zagreb 1993, s. 551.

²⁵ Por. V. Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1994, s. 474.

d) przestrzeganie użycia przymiotnikowych form krótkich i długich związanych z określonością i nieokreślonością w pozycji atrybutywnej.

W rzeczywistości tak ścisła i odrębna koncepcja językowa nie jest zbyt popularna wśród samych użytkowników języka chorwackiego. Skłonni są oni do użycia bardziej tolerancyjnej formy, dostosowującej się do obecnej sytuacji polityczno-kulturowej. Z drugiej jednak strony, analizując język mass mediów chorwackich zauważalne jest, iż norma chorwacka ma na celu uzasadnione podkreślenie swojej odrębności językowej i zarazem tożsamości narodu chorwackiego. Czerpie ona inspirację przede wszystkim z językowej tradycji swojego obszaru językowego, akceptując czakawizmy i kajkawizmy. Zmierza do wykreowania takiego modelu języka, który odzwierciedlałby przeszłość kulturową i specyfikę swojego obszaru i to na wszystkich płaszczyznach.

Już same zasady pisowni (chorw. *Hrvatski pravopis*²⁶) z 1990 roku, opierające się w zasadzie na normie fonologicznej, a w wielu przypadkach na wspomnianej umowie nowosadzkiej, w następnych wydaniach uwidaczniają dążenia autorów do stopniowego powrotu do pewnych zmian i rozwiązań starej chorwackiej tradycji ortograficznej, jak choćby:

a) pisowni compositów niepełnych (*polusloženice*) typu: *na odmet* i *u koštac*, a nie *naodmet*, *ukoštac*,

b) pisowni dawnego **ě* - obok *greška* i *strelica* dopuszcza się też *grješka*, *strjelica*;

c) uwzględniania w pisowni zbitki głosek bliskich artykulacyjnie w rzeczownikach rodzaju męskiego na *-dak* i *-tak*: *pogodci*, *zadatci*, *napitci*, a nie *pogoci*, *zadaci*, *napitci*)²⁷.

Nową rzeczywistość polityczno-językową cechują pewne osobliwości, związane głównie z leksyką języka. „Zainteresowanie samym językiem z całym politycznym zapleczem tego tematu spowodowało wiele zmian w zasobach słownиковych, a także w preferencji określonych struktur słowotwórczych”²⁸ (np. Preferowane użycie formacji z sufiksem *-telj* w stosunku do rzeczowników z sufiksem *-lac*, por. *prevoditelj* : *prevodilac*). Do użycia powraca terminologia kościelna²⁹. Unifikacja językowa z czasów Jugosławii najbardziej widoczna jest właśnie w leksyce, dlatego, po uzyskaniu niepodległości doszło na tej płaszczyźnie do znacznego ożywienia leksemów, będących wcześniej, z powodu zakazów politycznych, w

²⁶ S. Babić, B. Finka, M. Mogaš, *Hrvatski pravopis*, Zagreb 1990 (przedruk z 1971 roku zakazanego przez ówczesne władze).

²⁷ Por. M. Samardžija, *Język chorwacki...*, s. 87.

²⁸ B. Kryžan-Stanojević, *Wpływ zmian w ogólnym języku chorwackim na terminologię medyczną* [w:] *Język, literatura i kultura dawniej i dziś III*, pod red. V. Mitrinović, Poznań 2001, s. 91.

²⁹ Kościół traktowany wcześniej marginalnie, zarówno w życiu jak i w kulturze, zaczyna odgrywać dla Chorwatów coraz większą rolę.

sferze pasywnego zasobu języka. Formacje typu *djelatnik, nazočan, postaja, tijek, tisuća* są tego doskonałym przykładem. Ukształtowane głównie jeszcze w XIX wieku słownictwo wojskowe, prawne, polityczne i administracyjne, pozostające od 1918 r. (wyłączając lata 1941-1945) poza oficjalnym użyciem zostało ożywione i częściowo uzupełnione, por. np.: *satnik, očevid, pravorijek, skrbnik, oporba, domovnica, putovnica*, itd³⁰.

Dużą uwagę poświęca się kulturze języka chorwackiego. Powstało wiele publikacji dotyczących puryzmu językowego, które w przeważającej części są rezultatem długiej i bogatej chorwackiej tradycji purystycznej. Pod ich wpływem we współczesnej chorwackiej praktyce językowej uwidacznia się pewna preorientacja w korzystaniu z pożyczek językowych, zwłaszcza internacjonalizmów, poprzez używanie prawie wyłącznie chorwackich zamienników, por. np.: *glazba* zamiast *muzika*, *gospodarstvo* w miejsce *ekonomija*, *odvjetnik* – *advokat*, *povjerenstvo* – *komisija*, *pričuva* – *rezerva*, *promidžba* – *propaganda*, *zrakoplov* – *avion*, *odbor* – *komitet*, *brzobjav* – *telegram*, itd. Tendencje purystyczne widoczne są też w pożyczkach angloamerykańskich, a dziś również posiadających charakter internacjonalizmów, których funkcjonowanie w języku chorwackim zostało dokładnie opisane na początku lat dziewięćdziesiątych przez R. Filipovicia³¹ (por. *računalo* w miejsce *kompjutor*) jednak z powodu liczebności a także samego tempa zapożyczeń bardzo często niełatwo znaleźć dla nich właściwe chorwackie zamienniki – wśród propozycji purystycznych znajdują się też tak wyróżniające się, jak *matnutnjak* w miejsce *jumbo jet*, czy *velezgoditnjak* zamiast *jackpot*.

Językiem chorwackim posługuje się ok. 4,5 mln ludności w samej Republice Chorwacji, jak też mniejszość narodowa na Węgrzech i liczna diaspora w USA i Australii. Oficjalnym alfabetem jest dostosowana do fonetyki chorwackiej łacinka, tzw. *gajica*, posiadająca 27 znaków - *a, b, c, č, ć d, đ, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, š, t, u, v, z, ž* oraz 3 dwuznaki: *dž, lj, nj*. Dla potrzeb zapisu pożyczek nazw własnych oraz w niektórych dziedzinach nauki istnieją w zasadach pisowni 4 znaki łacińskie – *q, w, x, y*³².

LITERATURA

- Anić V., *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1994, s. 474.
Babić S., Finka B., Moguš M., *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb 1995.
Brodnjak V., *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*, Zagreb 1993, s. 551.
Europeistyka w zarysie, red. naukowa A. Z. Nowak, D. Milczarek, rozdz. 12, K. Wielecki, *Podstawy europejskiego ładu społecznego*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2006.
Filipović R., *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku*, Zagreb 1990.

³⁰ Por. M. Samardžija, *Język chorwacki...*, s. 87.

³¹ R. Filipović, *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku*, Zagreb 1990.

³² Por. S. Babić, B. Finka, M. Moguš, *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb 1995, s. 6.

- Fleischerowicz Ł., *Socjalizm jako religia państwowa w SFRJ*, referat przedstawiony na międzynarodowej konferencji naukowej, *Mozaika religijna Bałkanów*, Gniezno 19-20 marca 2007.
<http://www.psz.pl/content/view/3799/30/>
- Kryzia W., *Słoweńcy i ich język* [w:] *Z zagadnień literatury, kultury i języka*, red. B. Tokarz, Katowice 2002.
- Kryżan-Stanojević B., *Wpływ zmian w ogólnym języku chorwackim na terminologię medyczną* [w:] *Język, literatura i kultura dawniej i dziś III*, pod red. V. Mitrinović, Poznań 2001.
Narodne novine«, nr 56/90.
- Piątek A.M., „*Quo Vadis*”, *Europa? O perspektywach i zagrożeniach rozwoju tożsamości narodów w Unii Europejskiej (casus Słoweni)*, [w:] *Jaka Europa?*, red. odpowiedzialny A. Będkowska-Kopczyk, Świat i Słowo, nr 2(5), Akademia Techniczno-Humanistyczna, Instytut Teologiczny im. Św. Jana Kantego, Bielsko-Biała 2005.
- Pranjković I, *Hrvatski standardni jezik i srpski standardni jezik*, [w:] *Język wobec przemian kultury*, red. E. Tokarz, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1997.
- Samarđžija M., *Język chorwacki w latach dziewięćdziesiątych XX wieku*, [w:] *Język, literatura i kultura dawniej i dziś III*, red. V. Mitrinović, Poznań 2001.
- Žurek P., *Chorwacja na drodze do Unii Europejskiej. Nadzieje i obawy*, [w:] *Jaka Europa?*, red. odpowiedzialny A. Będkowska-Kopczyk, Świat i Słowo, nr 2(5), Akademia Techniczno-Humanistyczna, Instytut Teologiczny im. Św. Jana Kantego, Bielsko-Biała 2005.